

مروری بر پژوهش‌های تحلیل محتوای کتاب‌های درسی در ایران

محمود بحرانی

استادیار پژوهشکده علوم اجتماعی دانشگاه شیراز

نام نویسنده مسئول:

محمود بحرانی

چکیده

سابقه تحلیل و بررسی محتوای کتاب‌های درسی در ایران به چهار دهه اخیر بر می‌گردد. در این مدت پژوهشگران علاقه‌مند به این حوزه، در ابعاد مختلف و زوایای گوناگون به بررسی مواد درسی مورد استفاده در نظام آموزشی کشور پرداخته‌اند. پژوهش حاضر که از نوع اسنادی است و به شیوه فراتحلیلی انجام گرفته است به منظور درک بهتری از سیر تحقیقات در این حوزه اقدام به جمع‌بندی نتایج پژوهش‌های صورت گرفته و بررسی سیر زمانی آنها نموده است. جامعه آماری این تحقیق را تمام پژوهش‌های تحلیل محتوای متمرکز بر کتب درسی دوره‌های تحصیلی دبستان تا دبیرستان تشکیل می‌دهد و نمونه‌گیری به صورت همه موارد قابل دسترسی از طریق اینترنت بوده و در مجموع ۹۰ عنوان تحقیق را پوشش داده است. نتایج حاکی از آن است که فعالیت‌های پژوهشی تحلیل محتوای کتب درسی تقریباً سابقه‌ای ۴۰ ساله دارد ولی رونق عمده آن از سال‌های پایانی دهه ۱۳۷۰ شروع و در دهه ۱۳۸۰ اوج گرفته است. کتاب‌های دوره دبستان بیشترین میزان توجه محققان را به خود جلب کرده‌اند و بعد از آن به ترتیب دوره راهنمایی و دبیرستان قرار دارند. عناوین کتاب‌های درسی فارسی، اجتماعی، علوم، هدیه‌های آسمانی (بینش دینی)، به ترتیب بیشترین فراوانی را در میان عناوین مورد بررسی دارند، بیشترین توجه در میان موضوعات تحلیلی به روش‌شناسی تدوین محتوا و تسهیل یادگیری اختصاص داشته است، علاوه بر آن فراوانی مسائل اجتماعی مانند، تربیت شهروندی، موضوعات فرهنگی، صلح، مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی، حقوق بشر، رفتارهای مدنی و مسائل جمعیتی نیز قابل توجه است. همچنین موارد دیگری مانند بهداشت شخصی و عمومی و تربیت بدنی و موضوع دینورزی و مسائل اعتقادی، و نیز چگونگی ارائه نقش‌های جنسیتی (زن و مرد) در کتاب‌های درسی مد نظر قرار گرفته‌اند. ارتباط عمودی مطالب درسی در میان پایه‌های متوالی و نیز ارتباط افقی بین دروس مختلف به ندرت مورد توجه قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، فراتحلیل، کتاب‌های درسی، آموزش و پرورش.

مقدمه

در کشورهایی مانند ایران که دارای نظام آموزشی متمرکز بوده و تقریباً تمام عوامل آموزشی براساس محتوای آن تعیین و اجرا می‌شوند، بررسی و تحلیل کتاب‌های درسی به خاطر اهمیت زیادی که در تعیین محتوا و خطمشی آموزش دارند، می‌تواند راهگشای حل بسیاری از مشکلات جاری آموزشی باشد. روش تحلیل محتوا برای دانشمندان علوم اجتماعی و انسانی فرصت‌های گوناگونی را جهت استفاده منظم از فراگیرترین شکل مدارک مربوط به امور انسانی-یعنی محتوای ارتباطات- فراهم می‌آورد. دامنه وسیع این فرصت‌ها هنگامی آشکارتر خواهد شد که تنوع مواردی که روش تحلیل محتوا در آن مفید واقع شده است را مرور می‌کنیم (هولستی، ۱۳۷۳، ترجمه سالارزاده امیری: ۵). با بررسی تحلیل محتوای متون آموزشی می‌توان از میزان هدف قرار گرفتن آنها در برنامه‌های آموزشی اطلاع حاصل نمود (اسپادک، ۱۳۸۰: ۳۹۱).

سابقه تحقیقات تحلیل محتوا به عنوان فنی پژوهشی به ابتدای قرن بیستم بر می‌گردد (هولستی، ۱۳۷۳، ۳۶)، اما رونق آن در دهه‌های اخیر بیشتر شده است. بیشتر تحلیل‌های محتوایی در تعلیم و تربیت به منظور جوابگویی به سؤالاتی صورت گرفته است که مستقیماً به تحلیل مواد درسی مربوط است. این تحلیل‌ها عموماً به طبقه‌بندی‌ها یا جدول‌بندی‌های ساده اطلاعات خاصی توجه داشته‌اند. توجه به محتوای درسی از گذشته تاکنون مورد توجه دانشمندان و فلاسفه تعلیم و تربیت بوده است. افلاطون که نظرات او در باره برنامه درسی به عنوان اولین کوشش آگانه در زمینه تئوری برنامه درسی ارزیابی می‌گردد، نخستین سوالی که در خصوص برنامه درسی مطرح می‌سازد مسأله محتوا است: چه چیز؟ و این دلالت بر اهمیت محتوا و تقدم آن بر برنامه درسی دارد (میرلوحی، ۱۳۷۰). سابقه تحلیل و بررسی محتوای کتاب‌های درسی در ایران به چند دهه اخیر بر می‌گردد. احتمالاً نخستین آثار فارسی در زمینه تحلیل محتوا بوسیله خانم نیک‌چهره محسنی پایه‌گذاری شده که از آن جمله ترجمه یک مقاله از ژان مزون نوو (۱۳۵۴) در معرفی این روش بود، و نیز تحقیقات دیگری که محسنی در این زمینه انجام داد. شاید تحقیق نیک‌چهره محسنی در سال ۱۳۵۳ قدیمی‌ترین تحقیق جامعی است که در ایران در باره تحلیل محتوای کتب درسی ابتدایی به عمل آمده، که در کتاب روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی (ساروخانی، ۱۳۷۷) نقل شده است. محسنی ۲۴ جلد کتاب‌های فارسی، علوم، ریاضی، اجتماعی، دینی و هنر پایه‌های اول تا پنجم را واکاوی نمود و محتوای هر کتاب را به دو گروه مقولات ارزشی و اطلاعاتی تقسیم کرد و زیر تقسیم‌های دیگری برای این دو گروه منظور نمود. بر این اساس، بالغ بر ۱۴۷۰۵ مفهوم ارزشی در ابعاد ذوق هنری (۵/۱٪)، ارزش‌های اخلاقی، عاطفی فردی و گروهی (۴۶٪)، تعقل شناخت و دانایی (۲۵/۸٪)، بعد کار، زحمت، تولید و مفاهیم مادی و اقتصادی (۱۹/۲٪)، و نیز ۱۸۸۸ مورد در مقوله اطلاعاتی ثبت گردید.

در این مدت پژوهشگران علاقه‌مند به این حوزه، در ابعاد مختلف و از زوایای گوناگونی اقدام به بررسی مواد درسی مورد استفاده در نظام آموزشی کشور کرده‌اند. بسیاری از این پژوهش‌ها متمرکز بر یک عنوان درسی در یک یا چند پایه تحصیلی بوده است. تعدادی نیز به صورت جامع به تحلیل کتاب‌های یک دوره تحصیلی پرداخته‌اند. در این تحلیل‌ها بیشتر آموزش‌های اجتماعی، اخلاقی، دینی، روانشناختی، یا جنبه‌های روش‌شناسی در متون آموزشی مانند سطح خوانایی و درک مطلب و سوال‌ها یا تصاویر کتاب‌ها هدف قرار گرفته است. گاهی نیز مقایسه‌هایی بین آموزه‌های پایه‌های مختلف تحصیلی یا مقایسه دو یا چند کشور به عمل آمده است.

حسن‌مرادی (۱۳۸۸)، به نقل از نیک‌نفس و علی‌آبادی، (۱۳۹۲) ابعاد تحلیل محتوای کتاب‌های درسی را در دو بعد درونی و بیرونی تقسیم‌بندی نموده و می‌افزاید در بعد درونی، کتاب درسی به عنوان یک بسته آموزشی کامل و مستقل در نظر گرفته می‌شود که می‌توان آن را از جهات متفاوت مورد تحلیل و مطالعه قرار داد. در این بعد دو جنبه اصلی کتاب، یعنی جنبه ظاهری و جنبه محتوایی یا علمی تحلیل می‌شود. از جنبه ظاهری، اجزای کتاب مانند جلد، صفحات، تصاویر، متن و... شامل تناسب حجم کتاب با ویژگی‌های فراگیران، استحکام جلد، تناسب متن و تصاویر، اندازه کتاب، نوشته‌ها و تصاویر، و تناسب آنها با سن فراگیران مورد مطالعه قرار می‌گیرد. بخش محتوایی به عنوان اصلی‌ترین جنبه در تحلیل محتوای کتاب درسی است و بیشترین مطالعات انجام شده در زمینه تحلیل محتوای کتاب درسی نیز مربوط به این بخش می‌باشد. منظور از بعد بیرونی کتاب در تحلیل کتاب‌های درسی توجه به سایر متغیرهای خارج از کتاب درسی می‌باشد. در این بعد، ویژگی و کارکرد کتاب درسی بر اساس تحلیل رابطه آن با متغیرهای بیرونی مطالعه می‌شود. این رابطه به دو سطح افقی و عمودی یا عرضی و طولی تفکیک می‌شود. ارتباط عرضی کتاب درسی هر پایه را می‌توان در ارتباط با سایر کتاب‌های درسی همان پایه مورد مطالعه قرار داد. به عبارت دیگر مجموعه کتاب‌های درسی یک پایه تحصیلی مجموعاً هدف‌های آموزشی معینی را دنبال می‌کنند که تحقق این هدف کلی نه تنها مستلزم تحقق هدف‌های هر یک از کتاب‌های درسی به صورت جداگانه می‌باشد، بلکه همچنین به میزان برقراری ارتباط اثربخش بین کتاب‌های درسی مختلف نیز وابسته است. ارتباط طولی شامل ارتباط یک کتاب درسی با کتاب‌های درسی دیگر در پایه‌های بعد یا قبل می‌باشد. از این منظر کتاب درسی در هر پایه تحصیلی حلقه‌ای از زنجیره محتوای آموزشی در نظر گرفته می‌شود که به منظور تحقق هدف یا اهداف خاص از نظم و توالی برنامه‌ریزی شده‌ای تبعیت می‌کند.

اخیراً شیوه تحلیل محتوای کیفی نیز به روش‌شناسی تحقیقات تحلیل محتوا افزوده شده است که به نظر می‌رسد اولین بار روان‌شناس آلمانی میرینگ (۲۰۱۰) آن به کار برده است (به نقل از دریسکو و ماسکی^۱، ۲۰۱۵، ص. ۶). میرینگ (۲۰۱۰) آن را یک مجموعه از روش‌ها برای تحلیل منظم انواع متن تعریف می‌کند که نه تنها محتوای آشکار بلکه همچنین ایده‌های اصلی و مرکزی که در متن یافت می‌شود را به عنوان اساس محتوا نشانه می‌رود. تقریباً ۷۵ درصد از کل بررسی‌های تجربی در زمینه تحلیل محتوا در سه رشته علمی جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی (۲۷/۷ درصد)، ارتباطات عمومی (۲۵/۹ درصد) و علوم سیاسی (۲۱/۵ درصد) انجام شده است.

این روند همچنان ادامه دارد و با توجه به تغییرات محتوایی کتاب‌های درسی در طی زمان یا اصلاحات متون درسی اهداف جدیدی برای تحقیق را پیش روی محققان قرار می‌دهد. با توجه به حجم قابل توجه عناوین پژوهشی در این زمینه و گستردگی تلاش‌های انجام شده، لازم می‌نماید از نگاهی متفاوت مروری بر این پژوهش‌ها صورت گیرد که در حد امکان یک جمع‌بندی از روند این تحلیل‌ها و نتایج آنها فراهم گردد. انتظار می‌رود این نگاه فراتحلیلی شناخت ما را نسبت به هدف‌گذاری تحقیقات تحلیل محتوای کتب درسی توسعه داده و در جهت‌دهی بهتر این نوع تلاش‌ها سودمند واقع گردد. در کشور ما با وجود حجم قابل توجه مقالات علمی و شاخص‌های کمی تولید علم، اما از نظر تأثیر این تلاش‌ها بر پیشرفت و اصلاح امور جامعه ارزیابی مثبتی وجود ندارد. یکی از انتقادات وارد بر سیر علمی در ایران این است که نتایج تحقیقات به بایگانی‌ها سپرده می‌شوند و به حوزه اجراء وارد نمی‌شوند. این نابسامانی می‌تواند به علل مختلفی برگردد، در این میان دو عامل کلی قابل ذکر است، یکی بی‌توجهی از سوی کاربران اجرائی یا مسئولین کشور است که باید از نتایج این تحقیقات در حوزه کاری خود استفاده کنند، و دیگری پراکندگی کارهای پژوهشی و عدم توجه کافی پژوهشگران به نیازهای جامعه است. در راستای توجه به عامل دوم از جمله کارهایی که می‌توان انجام داد جمع‌بندی نتایج پژوهش‌ها و بررسی سیر انجام پژوهش‌های صورت گرفته در هر حوزه علمی از سطحی بالاتر است که گونه‌ای فراتحلیل بر کارهای پژوهشی باشد. اهمیت این پژوهش در توجه به همین موضوع به عنوان گامی در کاهش فاصله تولیدات علمی و کاربردهای عملی آنها در جامعه است.

سوال‌های پژوهش

- ۱- چه تعداد پژوهش علمی در حوزه تحلیل محتوای کتاب‌های درسی در ایران صورت گرفته است؟
- ۲- حجم پژوهش‌های تحلیل محتوا متمرکز بر هر یک از عناوین درسی چه میزان بوده است؟
- ۳- پژوهش‌های تحلیل محتوا متمرکز بر چه دوره‌هایی بوده است؟
- ۴- در چه مقاطع زمانی این تلاش‌های صورت گرفته و روند آن چگونه بوده است؟
- ۵- میزان توجه پژوهش‌های تحلیل محتوا به موضوعات مختلف چگونه بوده است؟

روش تحقیق

این تحقیق از نوع اسنادی بوده و اسناد مورد تحلیل مقاله‌های علمی مرتبط با تحلیل محتوای کتب درسی آموزش و پرورش در سه مقطع تحصیلی دبستان، راهنمایی تحصیلی و دبیرستان بوده‌اند که عموماً از طریق اینترنت جمع‌آوری شدند.

جامعه آماری و حجم نمونه

جامعه آماری این پژوهش را مطالعات انجام گرفته در حوزه تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره‌های تحصیلی دبستان، راهنمایی (متوسطه اول) و دبیرستان (متوسطه دوم) تشکیل می‌دهند. نمونه هدف در این پژوهش تمام مطالعات قابل دسترسی در این حوزه از طریق اینترنت بوده که به دو طریق جمع‌آوری شده‌اند: الف) با جستجو در سایت جهاد دانشگاهی به عنوان یکی از اصلی‌ترین نمایه‌نامه‌های اینترنتی، ب) از طریق جستجو بوسیله گوگل نیز تا حد اشباع اطلاعاتی. جستجو در سایت جهاد دانشگاهی تا نیمه بهمن ماه ۱۳۹۶ تعداد ۶۱ مقاله پژوهشی در حوزه تحلیل محتوای کتاب‌های درسی را فراهم نمود. علاوه بر این از طریق جستجو بوسیله گوگل نیز تعداد دیگری مقاله علمی بدست آمد و در مجموع تعداد کل مقاله‌های گردآوری شده به ۹۰ مقاله رسید. به جز ۶ مورد که فقط چکیده آنها در دسترس بود، بقیه این مقاله‌ها به صورت کامل از این طریق پیاده‌سازی و مورد بررسی قرار گرفتند.

1. Drisko & Maschi

یافته‌ها

جمع‌بندی تحقیقات تحلیل محتوا به لحاظ عنوان کتاب و سال انتشار یا سال تحصیلی

در پاسخ به سوال اول تحقیق در باره تعداد تحقیقات صورت گرفته در حوزه تحلیل محتوای کتاب‌های درسی، جستجوهای به عمل آمده از طریق اینترنت در این پژوهش و نمایه‌نامه جهاد دانشگاهی که در بر دارنده بیشترین حجم تحقیقات علمی کشور است و نیز ادامه این بررسی در موتور جستجوگر گوگل، نزدیک به ۹۰ مقاله تحقیقاتی را بدست داد. البته این تعداد همه‌ی پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه تحلیل محتوای کتاب‌های درسی را نشان نمی‌دهد، چون مسلماً برخی مجلات بخصوص در دهه‌های قبل‌تر، نسخه الکترونیک نداشته‌اند و تعدادی از تحقیقات مانند پایان‌نامه‌های تحصیلی نیز ممکن است در این جستجو گنجانده نشده باشند، اما می‌توان گفت مقاله‌های جمع‌آوری شده به میزان واقعی نزدیک است چون جستجو تا حد اشیاء پیش رفته است، و موارد جمع‌آوری شده به خوبی مجموعه تلاش‌های تحقیقاتی در این زمینه را نمایندگی می‌کند. براین اساس برآورد می‌شود مجموع کارهای علمی انجام شده در حدود ۱۰۰ تا ۱۲۰ کار تحقیقاتی در کشور باشد.

برای پاسخ به سوال دوم تحقیق نتایج در جدول شماره ۱ گردآوری شده که عناوین کتاب‌های درسی هدف‌گذاری شده در پژوهش‌های تحلیل محتوا را بازگو می‌نماید. پژوهش‌هایی که روی عناوین منفرد صورت گرفته در ردیف‌های بالا و همچنین پژوهش‌هایی که همزمان همه عناوین کتاب‌های درسی یک یا چند دوره تحصیلی را مورد بررسی قرار داده‌اند در ردیف آخر جدول آمده است. این جدول همچنین به تفکیک کتاب‌های درسی برای دوره‌های تحصیلی مختلف ارائه شده است که پاسخ پرسش دوم تحقیق را نیز فراهم می‌سازد. طبق نتایج جدول ۱ عناوین درسی که بیشترین تعداد تحقیقات تحلیل محتوا روی آنها صورت گرفته به ترتیب عبارتند از کتاب فارسی، که بیشتر تحقیقات متمرکز بر کتاب‌های فارسی دوره ابتدائی بوده است؛ در مرتبه بعد کتاب تعلیمات اجتماعی قرار دارد که باز هم تحلیل‌های صورت گرفته بیشتر روی کتاب‌های دوره ابتدائی بوده است، (یادآور می‌شود با توجه به اینکه برخی تحقیقات پیش از تغییرات اخیر نظام آموزشی و برخی بعد از آن صورت گرفته است و در دسته‌بندی دوره‌های تحصیلی، دوره راهنمایی به عنوان متوسطه اول منظور شده در نتیجه شاهد جایابی در پایه ششم بین دوره ابتدائی و راهنمایی و نیز پایه نهم بین متوسطه اول و دوم پیش می‌آید. از این رو تأکید بر پایه تحصیلی بجای دوره شاید دقیق‌تر باشد)؛ کتاب علوم در مرتبه سوم از لحاظ توجه محققان تحلیل محتوای کتاب‌های درسی قرار دارد و در این راستا کتاب‌های علوم دوره دبستان بیشتر مورد تحلیل قرار گرفته‌اند؛ کتاب دین و زندگی (هدیه‌های آسمانی دبستان) در مرتبه بعد قرار دارد که در این میان کتاب‌های دبیرستانی بیشتر مورد تحلیل قرار گرفته‌اند؛ در مراتب بعدی کتاب‌های ریاضی دبستان و تاریخ دبیرستان، و سپس قرآن، شیمی، فیزیک و زیست‌شناسی قرار دارند. علاوه بر این عناوین منفرد همچنین تعدادی از تحقیقات نیز همه کتاب‌های یک یا چند دوره را مورد تحلیل محتوا قرار داده‌اند که در این میان نیز به ترتیب کتاب‌های دوره دبستان و دوره راهنمایی بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

در پاسخ به پرسش چهارم تحقیق در باره محدوده زمانی تحقیقات صورت گرفته در حوزه تحلیل محتوا، اطلاعات مندرج در جدول ۱ نشان می‌دهد که به جز در یک مورد که در آن کتاب‌های تاریخ دبیرستان از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۲ مورد تحلیل قرار گرفته، در موارد دیگر دوره زمانی تحقیقات تحلیل محتوای کتاب‌های درسی در ایران محدود به سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۵ بوده است که بیشتر آنها نیز سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۲ را در بر می‌گیرند. بنابر این دهه ۸۰ شمسی را باید دوره رونق تحقیقات تحلیل محتوای کتب درسی در ایران دانست. یادآور می‌شود در مقاله‌هایی که سال انتشار کتاب‌هایی که محتوای آنها مورد تحلیل قرار گرفته معین نشده بود سال قبل از تاریخ انتشار اصل مقاله مبنا قرار گرفته است.

جدول ۱ عناوین مختلف کتاب‌های مورد تحلیل در تحقیقات تحلیل محتوا

جمع	پیش دانشگاهی	متوسطه (دوم)			راهنمایی (متوسطه اول)			ابتدائی					عناوین کتاب‌ها	
		۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	عناوین	کتاب‌ها
۷۰		۳	۳	۴	۴	۴	۵	۸	۹	۱۰	۱۰	۱۰	فراوانی	فارسی
		از ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۹			از ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۲			از ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۴					سال	
۶۴		۴	۴	۵	۶	۷	۱۰	۱۰	۱۰	۸			فراوانی	اجتماعی
		از ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۳			از ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۴			از ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵					سال	
۴۸					۳	۴	۵	۷	۸	۷	۷	۷	فراوانی	علوم
					از ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۰			از ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۵					سال	

۳۹		۶	۶	۶	۲	۲	۳	۴	۴	۴	۴	۴	فرآوانی	هدیه‌های آسمانی (دین و زندگی)
		از ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۲			از ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۱		از ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۴						سال	
۹		۳	۳	۳									فرآوانی	تاریخ
		از ۱۳۹۲ تا ۱۳۵۷											سال	
۱۱							۱	۲	۲	۲	۲	۲	فرآوانی	ریاضی
							۱۳۹۴	۱۳۷۸ و ۱۳۹۴					سال	
۵								۱	۱	۱	۱	۱	فرآوانی	قرآن
								۱۳۸۸					سال	
۶		۱	۱	۱	۱	۲							فرآوانی	کارو فن
		۱۳۹۳			۱۳۸۳	۱۳۹۱							سال	آوری
۱				۱									فرآوانی	عربی
				۱۳۹۱									سال	
۳		۱	۱	۱									فرآوانی	فیزیک
		۱۳۸۹											سال	
۳		۱	۱	۱									فرآوانی	شیمی
		۱۳۹۱											سال	
۳		۱	۱	۱									فرآوانی	زیست
		۱۳۸۹											سال	
۳				۱	۱	۱							فرآوانی	تفکرو سبک زندگی
				۱۳۹۴									سال	
	۲	۴	۴	۶	۱۳	۱۳	۲۰	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	فرآوانی	تمام کتابها
	از ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۴			۱۳۵۴ و نیز از ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴			از ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۵						سال	

جمع‌بندی موضوعی تحقیقات تحلیل محتوا

در پاسخ به پرسش پنجم تحقیق در باره موضوعاتی مورد تحلیل در تحقیقات تحلیل محتوای کتاب‌های درسی، جدول ۲ تدوین شده است. در ستون اول جدول ۲ موضوعات اصلی مورد تحلیل ذکر شده و در ستون‌های بعدی کد مقاله‌ها در فهرست منابع و دوره‌های تحصیلی که کتاب‌های آنها در آن موضوع خاص مورد تحلیل قرار گرفته اند درج گردیده است.

جدول جمع‌بندی موضوعی تحقیقات تحلیل محتوا

موضوع	کد مقاله در فهرست منابع پیوست	ابتدائی	راهنمایی (متوسطه اول)	متوسطه دوم	نامعلوم	جمع
یادگیری و تدریس: خوانایی، سطوح شناخت، روش‌شناسی، خلاقیت، حل مسأله، تفکر انتقادی، پژوهش	۴، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۷، ۲۲، ۲۶، ۳۱، ۳۶، ۴۱، ۴۴، ۴۵، ۵۰، ۵۳، ۵۴، ۵۸، ۶۳، ۶۷، ۷۲، ۷۳، ۷۷، ۷۸، ۸۱، ۸۳، ۸۶	۱۳	۴	۴	۴	۲۵
اجتماعی: تربیت شهروندی، فرهنگی، صلح و دوستی، مهارت‌های اجتماعی ارتباطی، حقوق بشر، رفتارهای مدنی، جمعیت	۱، ۲، ۷، ۱۳، ۲۴، ۲۷، ۳۷، ۳۸، ۴۱، ۴۹، ۵۱، ۵۵، ۵۷، ۹۰	۵	۷	۳	۱	*۱۶
بهداشت، ورزش و تغذیه: بهداشت دهان و دندان، بیماری‌ها، تربیت بدنی، مصرف غذا	۲۹، ۳۹، ۴۲، ۴۷، ۶۵، ۶۹، ۷۰، ۷۶، ۸۰، ۸۵	۶	۴	۱	۰	۱۱
دین‌ورزی و مهارت‌های دینی: مهدویت، وحدت، معنویت، پوشش، سیره نبوی	۹، ۱۴، ۲۰، ۲۱، ۲۳، ۲۵، ۳۵، ۴۸، ۷۹، ۸۷، ۹۰	۵	۴	۳	۰	۱۲
نقش‌های جنسیتی:	۸، ۱۶، ۳۲، ۵۲، ۵۹، ۶۰، ۶۲، ۶۸	۷	۲	۱	۰	۱۰
هویت انقلابی و ایثار	۳، ۶۴، ۷۱	۲	۰	۱	۲	۵
تربیت اخلاقی	۶، ۹، ۷۴، ۸۲، ۹۰	۵	۰	۰	۰	۵
هوش هیجانی	۱۵، ۲۰، ۸۴	۱	۲	۰	۰	۳
هویت ملی	۳۰، ۵۶، ۷۵	۱	۳	۱	۰	۴
فرهنگ کار	۴۳، ۶۱	۱	۲	۰	۰	۳
معضلات زیست محیطی	۴۶	۱	۰	۰	۰	۱
امنیت اجتماعی	۶۶	۱	۰	۰	۰	۱
سواد اطلاعاتی	۸۸	۰	۰	۱	۰	۱
آموزش فلسفه به کودکان	۳۴	۱	۰	۰	۰	۱
جایگاه شهروند الکترونیک	۱۸	۱	۰	۰	۰	۱
ساحت‌های شش‌گانه تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش	۵	۱	۰	۰	۰	۱
جمع کل	*۸۷	۴۸	۲۸	۱۵	۷	۹۸

اختلاف برخی حاصل جمع‌های ردیفی با تعداد کل تحقیقات به این دلیل است که برخی تحقیقات همزمان روی کتاب‌های بیش از یک مقطع تحصیلی صورت گرفته است.

طبق جدول ۲، حدود یک‌چهارم تحقیقات تحلیل محتوا به بررسی موضوع شیوه‌های ارائه مطالب درسی از لحاظ خوانایی و سطوح شناختی هدف در یادگیری پرداخته‌اند. در این تحقیقات چگونگی پرداختن متون درسی به موضوعاتی مانند، شیوه تدوین متن از لحاظ شاخص‌هایی خوانایی، ترویج خلاقیت، حل مسأله، تفکر انتقادی، و ترغیب به پژوهش، مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. موضوعات دیگری که فراوانی آنها در میان تحقیقات به عمل آمده قابل توجه است شامل مسائل اجتماعی مانند، تربیت شهروندی، رفتارهای مدنی، مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی، موضوعات فرهنگی، صلح، حقوق بشر و مسائل جمعیتی می‌باشد. همچنین تعداد تحقیقات پیرامون بهداشت شخصی و عمومی و تربیت بدنی و موضوع دینورزی و مسائل اعتقادی، و نیز چگونگی ارائه نقش‌های جنسیتی (زن و مرد) در کتاب‌های درسی بوده است که فراوانی هر کدام حدود ده درصد از کل تحقیقات تحلیل محتوا را در بر دارد. در مراتب بعدی به ترتیب موضوعات فرعی دیگر شامل مفاهیم انقلابی و ایثارگری، تربیت اخلاقی، هوش هیجانی، هویت ملی و فرهنگ کار قرار دارند و در انتها نیز چند موضوع منفرد با یک مورد فراوانی قید شده است.

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف مرور و جمع‌بندی نتایج تحقیقات تحلیل محتوای کتاب‌های درسی صورت گرفته است. اهداف این پژوهش در قالب پنج پرسش تحقیقاتی دنبال شد. در پژوهش حاضر با جستجوی تا حد اشباع اینترنتی به حدود ۹۰ مورد از این تحقیقات دسترسی حاصل شد که حدود دو سوم آنها در پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID) نمایه شده و یک سوم دیگر نیز از طریق موتور جستجوگر گوگل و شیوه‌های در دسترس دیگر بدست آمد. نظر به اینکه بسیاری از مجلات علمی و مقاله‌های منتشر شده در دهه‌های اخیر در پایگاه جهاد دانشگاهی نمایه و منتشر می‌شوند و یا نسخه الکترونیک آنها در اینترنت قابل واکاوی است، بر این اساس می‌توان حجم تقریبی تحقیقات علمی صورت گرفته در زمینه تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره‌های دبستان، راهنمایی (متوسطه اول) و دبیرستان (متوسطه دوم) را در همین حدود و با افزودن موارد منتشر نشده، آنها را حدود ۱۰۰ تا ۱۲۰ مورد برآورد کرد.

موضوع‌هایی که تحقیقات انجام گرفته در حوزه تحلیل محتوا بدان پرداخته‌اند، از تنوع نسبی برخوردار است. جمع‌بندی موضوعی این تحقیقات نشان می‌دهد بخش قابل توجهی از آنها به روش‌شناسی تدوین محتوای کتاب‌های درسی یعنی جنبه‌های خوانایی، تقویت مهارت‌های خلاقیت، تفکر انتقادی، حل مسأله، و چگونگی به کارگیری سطوح مختلف شناختی پرداخته‌اند. علاوه بر این، موضوعات دیگری مانند مسائل اجتماعی، مسائل جمعیتی، بهداشتی و تربیت بدنی و موضوع دینورزی و مسائل اعتقادی، و چگونگی ارائه نقش‌های جنسیتی در خور توجه بوده است. اگر چارچوبی که حسن‌مرادی (۱۳۸۸)، به نقل از نیک‌نفس و علی‌آبادی، (۱۳۹۲) برای تقسیم‌بندی تحقیقات تحلیل محتوای کتاب‌های درسی در نظر گرفته است را ملاک قرار دهیم، تحقیقات انجام شده عموماً بعد تحلیل محتوای درونی این کتاب‌ها را مد نظر قرار داده‌اند و به بعد بیرونی از لحاظ ارتباط عرضی و طولی یعنی پیوستگی مطالب در سطح یک پایه یا پایه‌های متوالی، توجه ناپذیری شده است. عناوین کتاب‌های درسی مورد بررسی در تحقیقات تحلیل محتوا به ترتیب بیشترین فراوانی شامل، کتاب‌های فارسی، اجتماعی، علوم، هدیه‌های آسمانی (بینش دینی)، و در مراتب بعدی، ریاضی و کتاب‌های قرآن، و تاریخ بوده‌اند. توجه به عناوین خاص معمولاً بیشتر تحت تأثیر موضوعاتی است که محققان در تحلیل خود در نظر دارند. از آنجا که در این تحلیل‌ها به مسائل تربیتی، اجتماعی، اخلاقی و اعتقادی بیشتر توجه شده، و کتاب‌هایی مانند کتاب فارسی، اجتماعی، و هدیه‌های آسمانی معمولاً دارای مطالبی هستند که با داستان‌سرایی و پند و اندرز همراه است، از این رو عناوین یاد شده به طور طبیعی بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرند. کتاب‌های دیگر مانند علوم و ریاضی در راستای هدف‌های دیگری مانند چگونگی طرح مسأله و توجه به پژوهش یا تفکر انتقادی و مواردی از این قبیل مورد توجه قرار گرفته‌اند.

از سه مقطع یا دوره تحصیلی، مقطع دبستان بیشتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته و به مقطع دبیرستان توجه کمتری شده است. کی از دلایل این کار احتمالاً همان نکته قبلی در باره نوع موضوعاتی است که توجه محققان را بیشتر به خود جلب نموده و این جنبه‌ها در کتب‌های مقاطع پایین‌تر معمولاً دیده می‌شود که هدف آنها تربیت کودکان به عنوان شهروندان آتی و تقویت بعد جامعه‌پذیری در آنها است، در حالیکه مقطع دبیرستان مقدمه تخصصی شدن دروس است و هدف آن را باید تربیت و هدایت افراد به سمت رشته‌های تخصصی و حرفه آموزی باشد. دلیل دیگر کم توجهی به کتاب‌های دبیرستانی شاید تنوع زیاد و پراکندگی موضوعی آنها باشد که برای محققانی که تمایل دارند روی یک موضوع خاص تمرکز نموده و به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از آن بپردازند گزینایی زیادی ندارد. همچنین متون درسی پایه تحصیلی دوازدهم که پایه پیش‌دانشگاهی به حساب می‌آید در میان پایه‌های مختلف تحصیلی کمترین جذابیت را برای تحلیل محتوا داشته و تنها سه تحقیق به آن پرداخته‌اند.

نتایج نشان داد از لحاظ دوره‌های زمانی رونق پژوهش‌های تحلیل محتوا، بیشترین تحقیقات تحلیل محتوای کتب درسی در ایران از اواخر دهه ۱۳۷۰ شروع شده و قبل از آن فقط تعداد اندکی از تلاش‌های تحقیقاتی به این حوزه اختصاص داشته است. بنابراین دهه ۱۳۸۰ را باید دوره رونق پژوهش‌های این حوزه دانست و بر این اساس فعالیت‌های تحلیل محتوای کتب درسی با وجود داشتن سابقه چند دهه در ایران، هنوز یک شیوه نوپا به حساب می‌آید که باید جایگاه خود را در تأثیرگذاری بر روند تصمیم‌سازی در تألیف کتاب‌های درسی باز یابد. این شیوه که در دو دهه اخیر بسط قابل توجهی یافته است به نظر می‌رسد که از ظرفیت خوبی برای ارزیابی فرآیند آموزش رسمی از طریق تحلیل‌های درونی و بیرونی مواد آموزشی برخوردار است و می‌تواند نقش مهمی در بهبود محتوای آموزشی و روند یادگیری دانش‌آموزان داشته باشد.

اکنون برای تصمیم‌گیران جامعه با نگاه اجمالی به این فراتحلیل قابل فهم خواهد بود که آیا تحقیقات صورت گرفته در این حوزه، مسائل مختلف مورد نیاز برای طرح در کتاب‌های درسی به منظور تربیت شهروندان مسئول با اخلاق و دارای آگاهی و مهارت‌های لازم برای پیشبرد اهداف یک جامعه پویا را در آینده پوشش می‌دهند یا نه. بدیهی است برای این منظور باید آنان به عنوان برنامه‌ریزان کلان کشور چارچوب مدونی از اهداف تربیتی و آموزشی در پیش روی خود داشته باشند تا نخست دریابند که آیا جنبه‌های مهم آن در این تحقیقات مورد تحلیل قرار گرفته است یا نیاز به بررسی‌های خاص دیگری است؛ و در مرتبه بعد با در نظر گرفتن اهداف و معیارهای تعیین شده در برنامه کلان، میزان رسیدن و نقاط ضعف و قوت آن را درک نمایند. توجه به بعد برنامه‌ریزی در سطح کلان و هماهنگی در بین ارکان مختلف جامعه، به

تحقیقات تحلیل محتوا جهت می‌دهد و در راستای بالندگی در تحول علمی کشور (بهرانی، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵) از هدر رفتن تلاش‌های پژوهشی و پراکندگی بی‌حاصل جلوگیری می‌کند.

منابع و مراجع

- [۱] اسپادک، برنارد. *آموزش در دوران کودکی*. ترجمه محمدحسین نظری نژاد، انتشارات استان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۸۰.
- [۲] بحرانی محمود (۱۳۹۵). نقد روند تولید علم در ایران. ارائه شده در: همایش آینده پژوهی آموزش عالی ایران، چشم انداز بین‌المللی شدن دانشگاه‌ها و چالش‌های آن، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی قزوین.
- [۳] بحرانی محمود (۱۳۹۴). تحلیلی بر مسائل آموزش و پرورش در جامعه ایرانی با اشاره به اصول تعلیم و تربیت فراگیر. ارائه شده در: سومین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی، آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران، تهران مرکز مطالعات و تحقیقات سروش حمت مرتضوی.
- [۴] میرلوحی سیدحسین (۱۳۷۰). در جستجوی معیارهایی برای انتخاب محتوا. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، ۲۷ و ۲۸، ۱۳۹-۱۱۶.
- [۵] ژان مزون نوو (۱۳۵۴). *فن تحلیل محتوا*. مترجم: نیک چهره محسنی، نشریه دانشکده، سال اول، شماره ۲، ۱۹-۸. بازیابی شده از:
<http://www.ensani.ir/storage/Files/20120514094519-7072-29.pdf>
- [۷] نیک نفس، سعید و علی‌آبادی خدیجه (۱۳۹۲). نقش تحلیل محتوا در فرآیند آموزش. *مجله جهانی رسانه - نسخه فارسی*، دوره ۸، شماره ۲، شماره پیاپی ۶۱، صفحات: ۶۲۱-۶۵۱. بازیابی شده از:
<http://gmj.ut.ac.ir/Attachments/201439111827769.pdf>
- [۸] حسن مرادی، ن. (۱۳۸۸). *تحلیل محتوای کتاب درسی*. تهران: انتشارات آبیژ.
- [۹] ساروخانی باقر (۱۳۷۷). *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- [۱۱] هولستی، ال-آر. (۱۳۷۳). *تحلیل محتوی در علوم اجتماعی و انسانی*. ترجمه نادر سالزاده امیری، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.

فهرست تحقیقات استفاده شده به عنوان منابع تحلیل محتوای کتاب‌های درسی آموزش و پرورش

(تنظیم شده به صورت غیرالفبائی و به ترتیب کد جدول پیوست)

- [۱] ذهبیون شهلا و یوسفی علیرضا و یارمحمدیان محمدحسین (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی دوره دبیرستان به لحاظ توجه به مفاهیم تربیت شهروندی. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۱۳، ۲۳ (۵۰)، ۱۴۷-۱۳۶.
- [۲] عبدلی سلطان‌احمدی جواد، نادری عزت‌اله، شریعتمداری علی، سیف نراقی مریم (۱۳۹۵). نگاهی به آموزش چند فرهنگی در کتاب‌های ادبیات فارسی. مجله دانشگاه علوم پزشکی کرمان: ۱۳ (۳۲)، ۲۵۲-۲۳۵.
- [۳] پروانه فرهاد، ابراهیم‌زاده عیسی، نظری داریوش (۱۳۹۵). بررسی میزان توجه به مولفه‌های هویت انقلابی در کتاب‌های درسی تاریخ دوره تحصیلی متوسطه (رشته‌های علوم پایه) از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۸. مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۳ (۴۴)، ۲۹-۴۲.
- [۴] کاظمی رضا (۱۳۹۵). بررسی و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی با تأکید بر یادگیری سطوح بالای شناخت. توسعه‌ی آموزش جندی شاپور، ۷، ویژه نامه، ۱۹-۱۲.
- [۵] وفایی رضا، فضل الهی قمشی سیف‌اله، طالعی فرد احمد (۱۳۹۶). بررسی میزان توجه به ساحت‌های شش‌گانه تربیت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۲ (پیاپی ۳)، ۱۵۴-۱۳۱.
- [۶] حسنی محمد، وجدانی فاطمه (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از منظر تربیت اخلاقی. تربیت اسلامی، ۲ (پیاپی ۳)، ۵۴-۲۹.
- [۷] محمدی علی، علی نژاد فاطمه (۱۳۹۶). تحلیلی بر مهارت‌های ارتباطی به عنوان مولفه اصلی زمینه ساز توسعه صلح و دوستی در کتب درسی (مطالعه موردی: کتاب‌های تعلیمات اجتماعی چهارم، پنجم و ششم ابتدایی بخش مدنی). رویش روانشناسی، دوره ۶، شماره ۳ (پیاپی ۲۰)، ۲۲۴-۲۰۶.
- [۸] عابدینی بلترک میمنت، لیاقت دار محمدجواد و منصور سیروس (۱۳۹۳). بازنمایی نقش‌های جنسیتی در کتاب‌های درسی سال ششم دوره ابتدایی ایران. زن و جامعه (جامعه‌شناسی زنان)، دوره ۵، شماره ۴ (مسلسل ۲۰)، ۳۴-۱۹.
- [۹] بحرانی محمود (۱۳۸۲). تحلیل محتوای کتب درسه ابتدایی از لحاظ مفاهیم دینی و اخلاقی. طرح مصوب سازمان آموزش و پرورش لرستان. پژوهش منتشر نشده، شیراز: مرکز جمعیت‌شناسی دانشگاه شیراز.
- [۱۰] نوربان محمد (۱۳۹۳). اثربخشی کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای از منظر هماهنگی تصاویر با متن نوشتاری. تکنولوژی و طراحی آموزشی، ۱۳۹۳، ۳ (۳)، ۵۶-۴۱.
- [۱۱] متقی زاده عیسی، حاجی زاده مهین و خضری کاوه (۱۳۹۳). نگاهی به کتاب عربی اول دبیرستان بر اساس الگوها و ملاک‌های تحلیل و سازماندهی محتوا. جستارهای زبانی، دوره ۵، شماره ۲ (۱۸)، ۲۶۰-۲۳۷.
- [۱۲] حسینی یزدی عطیه سادات، احمدیان مینا (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی علوم تجربی دوره ابتدایی از لحاظ میزان پرداختن به انواع پرسش‌های درسی. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی (دانش و پژوهش در علوم تربیتی-برنامه‌ریزی درسی)، دوره ۱۱، شماره ۱۶ (پیاپی ۴۳)، ۱۴۷-۱۳۲.
- [۱۳] قاسمی اسماعیل و مجیدی پرست سجاد (۱۳۹۳). تحلیل محتوای مقولات مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی (دانش و پژوهش در علوم تربیتی-برنامه‌ریزی درسی)، دوره ۱۱، شماره ۱۶ (پیاپی ۴۳)، ۷۳-۷۴.
- [۱۴] فرامرزی سالار، عابدینی یاسمین (۱۳۹۳). میزان توجه به دین‌ورزی و مولفه‌های بین‌فردی آن در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ۱۴، پژوهش در برنامه‌ریزی درسی (دانش و پژوهش در علوم تربیتی-برنامه‌ریزی درسی)، دوره ۱۱، شماره ۱۳ (پیاپی ۴۰)، ۱۹۳-۱۵۱.
- [۱۵] هاشمی سهیلا و چمنی ویدا (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره راهنمایی تحصیلی بر اساس مولفه‌های هوش هیجانی الگوی توانایی محور مایر و سالووی. نوآوری‌های آموزشی، دوره ۱۲، شماره ۴۵، ۱۲۴-۹۹.
- [۱۶] فرهمندپور فهیمه، بحرانی فرد الهام (۱۳۹۲). بازنمایی نقش اجتماعی-سیاسی زنان در کتاب‌های درسی مقاطع ابتدایی و راهنمایی. زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۱۱، شماره ۴، ۶۱۰-۵۹۵.

- [۱۷] سلیمی لیلا، عصاره علیرضا (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب درسی علوم تجربی سال دوم راهنمایی بر اساس عوامل خلاقیت گیلفورد. *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ۲، شماره ۴، ۱۰۲-۷۳.
- [۱۸] محمدجانی ابراهیم، زارعی زوارکی اسماعیل، مفیدی فرخنده (۱۳۹۲). بررسی جایگاه شهروند الکترونیک در کتاب کار و فن آوری پایه ششم ابتدایی. *فن آوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی*، دوره ۳، شماره ۳ (پیاپی ۱۱)، ۸۸-۷۱.
- [۱۹] جعفری هرندی رضا، نجفی حسن (۱۳۹۲). بررسی میزان توجه به مولفه های مهدویت در محتوای برنامه درسی دوره متوسطه ایران. *مشرق موعود*، ۷ (۲۸)، ۸۶-۵۷.
- [۲۰] اکبری بورنگ محمد و مهرام بهروز (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه سوم راهنمایی از لحاظ توجه به ابعاد هوش هیجانی. *پژوهش های روان شناختی*، دوره ۱۶، شماره ۲ (پیاپی ۳۲)، ۵۸-۴۲.
- [۲۱] شمشیری بابک و شاه سنی شهرزاد (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب های دین و زندگی دوره دبیرستان بر اساس میزان برخورداری آنها از مولفه های وحدت اسلامی. *تربیت اسلامی*، ۷ (۱۸)، ۲۷-۷.
- [۲۲] نویسندگان: برائی علی، مهرام بهروز، کارشکی حسین (۱۳۹۲). جایگاه حل مساله در تمرین های کتاب های درسی علوم ابتدایی. *پژوهش در برنامه ریزی درسی (دانش و پژوهش در علوم تربیتی-برنامه ریزی درسی)*، دوره ۱۰، شماره ۱۲ (پیاپی ۳۹)، ۱۰-۱.
- [۲۳] عبدلی سلطان احمدی جواد، پاشوی قاسم و فراست محمدی معصومه (۱۳۹۲). بررسی مولفه های نیازهای معنوی از دیدگاه اسلام در کتاب های درسی دین و زندگی. *مطالعات اسلام و روانشناسی*، ۷ (۱۲)، ۳۶-۷.
- [۲۴] جمالی تازه کند محمد، طالب زاده نوبریان محسن، ابوالقاسمی محمود (۱۳۹۲). تحلیل جایگاه مولفه های تربیت شهروندی در محتوای برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه. *پژوهش در برنامه ریزی درسی (دانش و پژوهش در علوم تربیتی-برنامه ریزی درسی)*، دوره ۱۰، شماره ۱۰ (پیاپی ۳۷)، ۱۹-۱.
- [۲۵] قاسمی وحید، نوروزی رضاعلی، محمدتقی نژاد رعنا (۱۳۹۲). تحلیل تطبیقی محتوای تصاویر کتاب های آموزش عمومی از منظر بازنمایی فرهنگ پوشش بین دو کشور ایران و سوریه. *جامعه شناسی کاربردی (مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان)*، دوره ۲۴، شماره ۱ (پیاپی ۴۹)، ۱۲۲-۹۹.
- [۲۶] عصاره علیرضا، احمدی غلامعلی، شه میر سامیه (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب های علوم تجربی دوره راهنمایی با توجه به مراحل و اصول آموزش خلاقیت پلسک، *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ۳، شماره ۱، ۱۵۴-۱۲۷.
- [۲۷] علی عسگری مجید، چهارباشلو حسین و عطاران عاطفه (۱۳۹۲). جایگاه مولفه های حقوق بشر در محتوای کتاب های درسی دوره آموزش ابتدایی ایران *نظریه و عمل در برنامه درسی*، دوره ۱، شماره ۱، ۱۶۸-۱۴۷.
- [۲۸] عابدینی بلترک میمنت، اسدنیا مهین، عقیلی سیدرمضان (۱۳۹۱). بررسی وضعیت آموزش سلامت در کتاب های درسی دوره ابتدایی ایران
- [۲۹] *بهداشت و توسعه*، دوره ۱ شماره ۴، ۲۵۴-۲۴۵.
- [۳۰] لقمان نیا مهدی، خامسان احمد و احمدی یگانه طیبه (۱۳۹۱). توافق و عدم توافق در زمینه مولفه های هویت ملی و تلویحات آن در نظام آموزش و پرورش ایران. *پژوهش در برنامه ریزی درسی (دانش و پژوهش در علوم تربیتی-برنامه ریزی درسی)*، دوره ۹ شماره ۳۳، ۵۷-۳۸.
- [۳۱] استادحسنلو حسین، فرجی خیاوی زلیخا، شکرالهی رقیه (۱۳۹۱). تحلیل محتوای کتاب های علوم تجربی چهارم و پنجم بر اساس اهداف آموزشی مریل *پژوهش در برنامه ریزی درسی (دانش و پژوهش در علوم تربیتی-برنامه ریزی درسی)*، دوره ۹، شماره ۲، ۱۳۰-۱۱۶.
- [۳۲] حاضری علی محمد، احمدپور خرمی علیرضا (۱۳۹۱). باز نمای جنسیت در کتب فارسی مقاطع تحصیلی راهنمایی و دبیرستان در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸. *زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)*، دوره ۱۰، شماره ۳ (پیاپی ۳۸)، ۹۶-۷۵.
- [۳۳] حسینی سیدمحمدحسین، مطور معصومه (۱۳۹۱). نقدی بر کتابهای درسی دانشگاهی رشته علوم تربیتی در ایران. *پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، دوره ۱۶، شماره ۲۶، ۱۴۲-۱۱۹.

- [۳۴] مرعشی سیدمنصور، هاشمی سیدجلال، مقیمی گسک اعظم (۱۳۹۱). تحلیل محتوای کتاب های درسی بخوانیم و بنویسیم و هدیه های آسمان دوره ابتدایی بر اساس معیارهای برنامه درسی «فلسفه برای کودکان. تفکر و کودک» ، دوره ۳، شماره ۱، ۸۹-۶۹.
- [۳۵] دهقانی مرضیه، حسینی نسب سیدداوود، حسین پور علیرضا (۱۳۹۰). بررسی سیره پیامبر اعظم (ص) در برنامه درسی تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی و راهنمایی تحصیلی بر اساس مهارت های زندگی، از منظر دبیران و تحلیل محتوای کتب فوق الذکر. *نوآوری های آموزشی*، دوره ۱۰، شماره ۴۰، ۳۲-۷.
- [۳۶] غیائی پروین، فانی حجت اله، ابادری زهرا، خواجه زاده رزاق (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کتاب تاریخ معاصر ایران در دوره متوسطه. *رهیافتی نو در مدیریت آموزشی*، دوره ۲، شماره ۴ (پیاپی ۸)، ۲۱۲-۱۹.
- [۳۷] محمودی محمدتقی (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کتاب های درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی از منظر نوع رویکرد آموزش شهروندی. *پژوهش در برنامه ریزی درسی (دانش و پژوهش در علوم تربیتی-برنامه ریزی درسی)*، دوره ۸، شماره ۲۸-۲۹، ۱۰۸-۹۶.
- [۳۸] مکی علمداری سارا، جلایی پور حمیدرضا (۱۳۹۰). تحلیل و مقایسه محتوای کتاب های فارسی پایه دوم و سوم مقطع ابتدایی از لحاظ مولفه های رفتار مدنی در سال های تحصیلی ۱۳۸۷ و ۱۳۴۶. *مطالعات برنامه درسی*، دوره ۶، شماره ۲۳، ۵۵-۳۶.
- [۳۹] صمدی پروین، کاظمی بازاردهی سیده معصومه (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کتب مقطع ابتدایی بر اساس الگوی صحیح مصرف مواد غذایی. *مطالعات برنامه درسی*، دوره ۶، شماره ۲۲، ۱۴۰-۱۱۷.
- [۴۰] صمدی پروین، مهمان دوست قمصری زهراسادات (۱۳۹۰). رویکرد پژوهش محور در کتاب های سال اول دوره متوسطه و مقایسه آن با اهداف آموزشی کتب موردنظر. *مطالعات برنامه درسی*، دوره ۵، شماره ۲۰، ۱۱۵-۸۰.
- [۴۱] دهقانی مرضیه، امین خندقی مقصود (۱۳۹۰). تحلیلی بر وضعیت موجود طراحی برنامه درسی تربیت اجتماعی دوره راهنمایی بر مبنای تحلیل محتوای کتاب های درسی و اسناد مرتبط برنامه درسی. *پژوهش های برنامه درسی*، دوره ۱، شماره ۲، ۱۷۶-۱۳۱.
- [۴۲] ایزدی صمد، عابدینی بلترک میمنت، منصور سیروس (۱۳۹۰). تحلیل محتوای تربیت بدنی در کتاب های درسی دوره ابتدایی. *پژوهشنامه مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی*، دوره ۷، شماره ۱۳، ۴۰-۲۷.
- [۴۳] بشیر حسن (۱۳۹۰). بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب های درسی ایران. *مطالعات فرهنگ - ارتباطات*، دوره ۱۲، شماره ۱۶، پیاپی ۴۸، ۸۱-۴۷.
- [۴۴] جعفری هرندی رضا، میرشاه جعفری سیدابراهیم (۱۳۸۹). تبیین فرمول های خوانایی به عنوان روشی اساسی در تحلیل محتوای کتاب های درسی. *روش شناسی علوم انسانی (حوزه و دانشگاه)*، دوره ۱۶، شماره ۶۳، ۱۱۶-۹۷.
- [۴۵] هاشمی سیداحمد، همتی ابوذر، کاظمی محمدرضا (۱۳۸۹). تحلیل محتوای کتاب مهارت های اجتماعی-اقتصادی سال اول پیش حرفه ای دانش-آموزان کم توان ذهنی از منظر خوانایی با استفاده از تکنیک های خوانایی (روش کلوز، روش بررسی تصاویر، و روش بررسی پرسش ها) و نظرات دبیران این درس. *نوآوری های مدیریت آموزشی (اندیشه های تازه در علوم تربیتی)*، دوره ۵، شماره ۴ (پیاپی ۲۰)، ۶۴-۴۳.
- [۴۶] قضاوی منصوره، لیاقت دار محمدجواد، عابدی احمد، اسماعیلی مریم (۱۳۸۹). تحلیل محتوای کتاب های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی ایران به لحاظ توجه به معضلات زیست محیطی. *اندیشه های نوین تربیتی*، دوره ۶، شماره ۴، ۱۵۱-۱۲۳.
- [۴۷] ایزدی صمد، صالحی عمران ابراهیم، فتحی واجارگاه کوروش، عابدینی بلترک میمنت (۱۳۸۹). تجزیه و تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی بر اساس مولفه های آموزش سلامت. *نوآوری های آموزشی*، دوره ۹، شماره ۳۳، ۱۶۲-۱۳۹.
- [۴۸] اسدپور کبری، حسین چاری مسعود (۱۳۸۹). بررسی مولفه های معنای زندگی از منظر اسلام در کتاب های درسی دین و زندگی دوره متوسطه. *مطالعات آموزش و یادگیری (علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز)*، دوره ۲، شماره ۱، ۳۲-۱۲.
- [۴۹] دهقانی مرضیه (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مهارت های اجتماعی با توجه به دیدگاه آموزگاران. *نوآوری های آموزشی*، دوره ۸، شماره ۳۱، ۱۴۸-۱۲۱.

- [۵۰] صفری یحیی، مرزوقی رحمت اله (۱۳۸۸). ارزیابی محتوای درسی کتاب‌ها، راهنمای تدریس و اهداف آموزشی درس علوم دوره راهنمایی تحصیلی، از لحاظ میزان توجه به مولفه های فراشناخت و آگاهی‌های فراشناختی دانش‌آموزان. *مطالعات برنامه درسی*، دوره ۴، شماره ۱۵، ۱۰۴-۸۳.
- [۵۱] هاشمی سهیلا (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره متوسطه و پیش دانشگاهی رشته علوم انسانی بر اساس مولفه آموزش صلح. *زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)*، دوره ۷، شماره ۱ (پیاپی، ۲۴)، ۱۰۷-۸۷.
- [۵۲] افشانی سیدعلیرضا، عسکری ندوشن عباس، فاضل نجف آبادی سمیه (۱۳۸۷). بازتولید نقش های جنسیتی در کتاب های فارسی مقطع ابتدایی. *زن در توسعه و سیاست*، دوره ۱۳، شماره ۴، ۴۶۹-۴۸۵.
- [۵۳] اسفیجانی اعظم، زمانی بی بی عشرت، بختیارنصرآبادی حسنعلی (۱۳۸۷). مقایسه کتاب‌های درسی علوم ابتدایی ایران از نظر میزان توجه به مهارت‌های گوناگون در فرآیند پژوهش با آمریکا و انگلستان. *مطالعات برنامه درسی*، دوره ۳، شماره ۸، ۱۵۵-۱۳۲.
- [۵۴] جعفری هرندی رضا، نصر احمدرضا، میرشاه جعفری سیدابراهیم (۱۳۸۷). تحلیل محتوا روشی پر کاربرد در مطالعات علوم اجتماعی، رفتاری و انسانی، با تاکید بر تحلیل محتوای کتاب های درسی. *روش شناسی علوم انسانی (حوزه و دانشگاه)*، دوره ۱۴، شماره ۵۵، ۵۸-۳۳.
- [۵۵] بحرانی محمود (۱۳۸۲). تحلیل محتوای کتب درسی دوره راهنمایی تحصیلی از لحاظ کاربرد مفاهیم جمعیتی. *فصلنامه جمعیت*، ۴۲، ۸۶-۶۵.
- [۵۶] صالحی عمران ابراهیم، رضایی احمد، نیازآذری کیومرث، کمالی کار سالاری سیدنعمت اله (۱۳۸۷). بررسی میزان توجه به مولفه های هویت ملی در کتاب های درسی دوره راهنمایی. *مطالعات ملی*، دوره ۹، شماره ۳ (پیاپی ۳۵)، ۲۵-۳.
- [۵۷] حکیم زاده رضوان، کیامنش علیرضا، عطاران محمد (۱۳۸۶). تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره راهنمایی با توجه به مسایل و مباحث روز جهانی در حوزه برنامه های درسی. *مطالعات برنامه درسی*، دوره ۳، شماره ۱۲، ۵۴-۲۷.
- [۵۸] نوریان محمد (۱۳۸۵). تحلیل محتوای کتابهای فارسی سال اول دبستان در ایران. *روانشناسی تحولی (روانشناسان ایرانی)*، دوره ۳، شماره ۱۲، ۳۶۶-۳۵۷.
- [۵۹] نوریان محمد (۱۳۸۵). نقشهای زنان و مردان در کتابهای فارسی دوره ابتدایی. *روانشناسی تحولی (روانشناسان ایرانی)*، دوره ۳، شماره ۹، ۳۴-۲۵.
- [۶۰] حجازی الهه (۱۳۸۵). اصلاح سیمای زن در کتاب های دوره ابتدایی: راهی به سوی دستیابی به فرصت های برابر. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، دوره ۲۲، شماره ۳ (پیاپی ۸۷)، ۱۴۵-۱۲۱.
- [۶۱] سبحانی نژاد مهدی، همایی رضا (۱۳۸۴). میزان توجه به نگرش فرهنگ کار در کتاب های درسی دوره راهنمایی کشور. *دانشور رفتار - ویژه مقالات علوم تربیتی*، دوره ۱۲، شماره ۱۵، ۲۰-۱.
- [۶۲] رحمت اله مرزوقی و سیروس منصوری (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی از منظر جهت گیری جنسیتی. *زن در توسعه و سیاست*، دوره ۱۳، شماره ۴، ۴۸۵-۴۶۹.
- [۶۳] سعید نیک نفس و خدیجه علی آبادی (۱۳۹۲). نقش تحلیل محتوا در فرآیند آموزش و طراحی کتاب های درسی. *مجله جهانی رسانه نسخه فارسی*، ۸، ۲ (۱۶)، ۱۳۹۲، ۱۵۰-۱۲۴.
- [۶۴] مقصود امین خندقی، حمیده پاک مهر سیدجواد قنذیلی و محمود سعیدی رضوانی (۱۳۹۵). بررسی و تحلیل محتوای کتب درسی دوره ابتدایی از حیث توجه به آموزه های انقلاب اسلامی ایران مبتنی بر نظرات شهید مطهری در کتاب پیرامون انقلاب اسلامی. *پاسداری فرهنگی / انقلاب اسلامی*، دوره ۶، شماره ۱۴، ۱۹۶-۱۷۵.
- [۶۵] مهدی ربیعی و سکینه محبی امین (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی بر حسب سازه الگوی مصرف. *فصلنامه فرهنگی - دفاعی زنان و خانواده*، دوره ۵، شماره ۱۶، ۱۴۲-۱۱۳.
- [۶۶] صالحی عمران، ابراهیم، عابدینی بلترک، میمنت، منصوری، سیروس. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های امنیت اجتماعی. *فصلنامه انتظام اجتماعی*، ۴ (۳)، ۴۱-۶۴.
- [۶۷] سهیلا هاشمی، مهدی خبازی کناری و رقیه شعبانی (۱۳۹۴). تفکر تخیلی در آموزش علوم: تحلیل محتوای کتاب های درسی علوم دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه های تخیل. *پژوهش های برنامه ی درسی . مجله ی علمی پژوهشی انجمن مطالعات برنامه ی درسی ایران*، دوره ۵، شماره ۱، ۴۲۴-۴۱۱.

- [۶۸] محسن نوغانی دخت بهمنی، شهربانو رحمتی محمودی (۱۳۸۴). تحلیل محتوای کلیشه‌های جنسیتی در کتب درسی دوره ابتدایی. اولین همایش ملی آموزش زبان فارسی و زبان‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- [۶۹] صالحی عمران ابراهیم، عابدینی بلترک میمنت. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای مؤلفه‌های اطلاعات سلامت در کتاب‌های درسی، مدیریت اطلاعات سلامت، دوره ۸، شماره ۴، ۶۰۸-۶۰۱.
- [۷۰] حرفتی سبحانی لیل‌آبادی محمد و پیری موسی (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب درسی دوره اول و دوم متوسطه از منظر توجه به آموزش کمک‌های اولیه. فصلنامه امداد و نجات، ۸ (۴)، ۲۳-۱.
- [۷۱] عبدالله افشار و مهدی سبحانی نژاد (۱۳۹۳). بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال بیست و دوم، دوره جدید، شماره ۲۴، ۳، ۱۷۱-۱۳۳.
- [۷۲] هادی مصلح امیردهی؛ مژگان قاسمی (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب علوم تجربی پایه چهارم ابتدایی از منظر فعال و غیرفعال بودن بر مبنای الگوی ویلیام رومی. پویا در آموزش علوم پایه، مقاله ۴، دوره ۲، شماره ۳- شماره پیاپی ۲، ۱۹-۲۸.
- [۷۳] حمید رضا عریضی و احمد عابدی (۱۳۸۲). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی برحسب سازه انگیزه پیشرفت. فصلنامه نوآورهای آموزشی، ۲ (۳)، ۵۲-۲۹.
- [۷۴] جهان جواد و احمدی محمد (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتب درسی پایه چهارم دوره ابتدایی براساس میزان توجه به مؤلفه‌های احترام. رویکردهای پژوهشی در علوم اجتماعی، شماره ۱۰، تابستان ۱۳۹۶، ص ۲۰-۱۱- ISSN: 2476-3675 <http://www.RassJournal.ir>
- [۷۵] ابراهیم حاجبانی، سیدرضا صالحی امیری و حمید محمدظاهری (۱۳۹۵). تحلیل محتوای مقایسه‌ای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه هفتم دوره متوسطه اول (۱۳۹۳) و کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی پایه اول راهنمایی تحصیلی سابق (۱۳۹۰) از منظر هویت ملی. پژوهش‌های کیفی در برنامه درسی، دوره ۱، شماره ۲، ۱۶۵-۱۴۵.
- [۷۶] عبدالله انصاری (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتب درسی پایه‌های برگزیده از جنبه بازتاب کاستی‌های الگوهای تولید و مصرف خانواده. خانواده و پژوهش، ۱۱ (۱)، ۳۴-۷.
- [۷۷] تحسین جعفری ثانی؛ مریم رحمتی (۱۳۸۶). تحلیل محتوای میزان انطباق کتاب تعلیمات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی با اصول انتخاب و سازماندهی برنامه درسی. مطالعات روانشناسی تربیتی، مقاله ۳، دوره ۴، شماره ۶، ۵۴-۳۹.
- [۷۸] مهدی دوابی (۱۳۷۹). تحلیل محتوای کتاب‌های ریاضی مقطع ابتدایی بر اساس دیدگاه برنامه درسی جروم برونر. تازه‌های علوم شناختی، جلد ۲ شماره ۱ و ۲ صفحات ۱۰-۱۸.
- [۷۹] لیلا معزی و رضا زارعی (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب درسی تفکر و سبک زندگی دوره متوسطه اول در مورد ترویج و تعمیق فرهنگ حجاب بر اساس اهداف سند تحول بنیادین. فصلنامه علمی- پژوهشی زن و جامعه، دوره ۷، شماره ۲۷، ۲۰۸-۱۹۳.
- [۸۰] صغری ابراهیمی قوام، یحیی محمدی (۱۳۹۵). تحلیل برنامه درسی کتاب مطالعات اجتماعی پایه هشتم متوسطه اول بر اساس رویکرد پیشگیری از اعتیاد به مواد مخدر. فصلنامه اعتیاد پژوهی سوء مصرف مواد، جلد ۱۰ شماره ۳۹ صفحات ۶۳-۷۸.
- [۸۱] زهرا محتشم (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب ریاضی ششم مقطع ابتدایی (چاپ سال ۱۳۹۴) بر اساس دیدگاه برنامه درسی جروم برونر. کنفرانس‌های آموزش ریاضی ایران، دوره ۱، شماره ۱۰۰۱- (مقالات سخنرانی - کنفرانس ۱۴).
- [۸۲] محمد آتشک، مهوش توفان و امینه احمدی (۱۳۹۱). تحلیل کمی محتوای کتاب‌های فارسی از منظر اهداف اخلاقی مصوب دوره ابتدایی. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، جلد ۷ شماره ۴ صفحات ۷۴-۸۴.
- [۸۳] احسان مهنانی و رسول عبدالله میرزائی (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب درسی شیمی سال دوم دبیرستان در مفاهیم ترکیبات یونی و کووالانسی با استفاده از روش ویلیام رومی. هشتمین سمینار آموزش شیمی ایران، دانشکده شیمی دانشگاه سمنان.
- [۸۴] سمیه جواهری (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ی ابتدایی سال تحصیلی ۹۴-۹۳ بر اساس مولفه‌های سلامت هیجانی اجتماعی. پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: پروین احمدی، سمیه جواهری، دانشگاه الزهراء (ع). - دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.

- [۸۵] مزده فرنودی، حمیدرضا پوراسلامی، هدی شمس‌الدین، زهرا سالاری، حسنیه ضیاءالدینی، بهاره کامیابی، پرنیان پوراسلامی (۱۳۹۶). بررسی عناوین مرتبط با سلامت دهان و دندان در کتب درسی دوره ابتدایی در ایران در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳. *مجله بهداشت و توسعه دانشگاه علوم پزشکی کرمان*، جلد ۶ شماره ۲ صفحات ۱۵۴-۱۶۰.
- [۸۶] سید مهدی حسینی، مصطفی اسفندیاری و سمیه نعمتی (۱۳۹۵). تحلیل محتوای اسناد بالادستی و کتابهای درسی دوره ابتدایی در زمینه توجه به مصداق های رفتار علمی به عنوان شاخص قابل اندازه‌گیری فرهنگ دانشگاهی. *چهاردهمین همایش سالانه انجمن مطالعات برنامه درسی با موضوع فرهنگ و برنامه درسی*، دانشگاه بوعلی سینا همدان.
- [۸۷] حسن نجفی، رضا جعفری هرنودی و مهدی سبحانی نژاد (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کتاب‌های دین و زندگی دوره متوسطه از لحاظ میزان توجه به مباحث سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات. *اندیشه‌های نوین تربیتی*، دوره ۱۱، شماره ۱، ۷۹-۱۰۱.
- [۸۸] الهه ابراهیمی درچه، مظفر چشمه سهرابی، محمدرضا نیستانی (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتابهای درسی دوره متوسطه ایران با رویکرد سواد اطلاعاتی. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، دوره ۳۲، شماره ۱-۳ جلد ۳۲ شماره ۱ صفحات ۱۶۹-۲۰۰.
- [۸۹] بوستانی، منیژه و فاطان حجت کاشانی (۱۳۵۴). تجزیه و تحلیل کتاب‌های درسی دوره راهنمایی تحصیلی "مفاهیم جمعیتی"، دانشگاه شیراز، مرکز جمعیت‌شناسی.
- [۹۰] بحرانی، محمود (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب‌های دوره ابتدایی از لحاظ آموزش ارزش‌های اخلاقی، اجتماعی و دینی. *دانشگاه شیراز، پژوهشکده علوم اجتماعی*. (در دست انتشار).

پیوست

جدول پیوست: منابع مورد تحلیل به ترتیب کد مورد استفاده در تحقیق حاضر

کد مقاله	موضوع	پایه	دوره تحصیلی	تعداد جلد کتاب	عنوان کتاب/ها	سال انتشار
	مولفه‌های تربیت شهروندی (توجه به ارزش‌ها، مردم سالاری و هویت جهانی)	۹-۱۱	متوسطه دوم	۴	علوم اجتماعی، جامعه شناسی	۹۲-۹۳
	مولفه های آموزش چند فرهنگی	۱-۹	ابتدایی و متوسطه اول	۹	فارسی	۹۲-۹۳
	مولفه‌های هویت انقلابی	۹-۱۱	متوسطه (رشته های علوم پایه)	۹	تاریخ	از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۸
	یادگیری سطوح بالای شناخت	۱-۳	ابتدایی	۳	علوم تجربی	
	ساحت‌های شش گانه تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش	۳-۶	ابتدایی	۴	مطالعات اجتماعی	۹۴-۹۵
	تربیت اخلاقی	۳-۶	ابتدایی	۴	مطالعات اجتماعی	۹۵-۹۶
	توسعه صلح و دوستی	۴-۶	ابتدایی	۳	تعلیمات اجتماعی	۱۳۹۴-۱۳۹۵
	بازنمایی نقش‌های جنسیتی	۱-۶	ابتدایی	۹	فارسی، علوم، هدیه‌های آسمانی، قرآن، مطالعات اجتماعی، تفکر و پژوهش، کار و فن آوری	۹۲-۹۳
	مفاهیم دینی و اخلاقی	۱-۵	ابتدائی	۲۷	همه	۱۳۸۱-۸۲
	اثر بخشی کتاب های درسی از منظر هماهنگی تصاویر با متن نوشتاری	۹-۱۱	متوسطه	۴۴	فنی و حرفه‌ای	۹۳
	الگوها و ملاک‌های تحلیل و سازمان‌دهی محتوا	۱	اول دبیرستان	۱	کتاب عربی	۹۱-۹۲
	میزان پرداختن به انواع پرسش های درسی	۱-۶	دوره ابتدایی	۶	علوم تجربی	۹۲-۹۳

۹۲-۹۳	تعلیمات اجتماعی	۱	راهنمایی	۷	مقولات مهارت های اجتماعی (ارتباطی، جرات ورزی، خودگردانی و مقابله ای)
۸۹	۸ عنوان	۳۵	ابتدایی	۶-۹۱	دینورزی و مهارت های دینی بین فر
۹۱	فارسی سوم، و تعلیمات دینی	۹	راهنمایی	۶-۸	مولفه های هوش هیجانی (ادرک و شناسایی هیجان، درک هیجان، کاربرد هیجان و مدیریت هیجان)
۹۱-۹۲			ابتدایی و راهنمایی	۱-۹	چگونگی بازنمایی نقش اجتماعی- سیاسی زنان
۸۹-۹۰	علوم تجربی	۱	راهنمایی	۷	رشدخلاقیت گیلفورد
۹۱-۹۲	کتاب کار و فن آوری	۱	ابتدایی	۶	جایگاه شهروند الکترونیک
۱۳۹۲	دین و زندگی، ادبیات فارسی، مطالعات اجتماعی و تاریخ انقلاب اسلامی	۱۰ جلد	متوسطه دوم	۹-۱۱	میزان توجه به مولفه های مهدویت
۸۸-۸۹			راهنمایی	پایه سوم	پنج مقوله هوش هیجانی
۹۱	دین و زندگی	۳	متوسطه دوم	۹-۱۱	مولفه های وحدت اسلامی (اصول دین مشترک، فروع دین مشترک آداب و آیین های مشترک، اخلاق اسلامی و بالاخره تاریخ مشترک)
۸۹-۹۰	علوم تجربی	۵	ابتدایی	۱-۵	میزان توجه به فرایندحل مساله (ارائه راه حل «برخورد با مساله»، «تغییر موقعیت» و «ساختن مساله»)
۱۳۹۱	دین و زندگی	۳	متوسطه دوم	۹-۱۱	تعیین مولفه های معنویت (نیازهای وجود، ایمنی جویی معنوی، دوستی با خدا، کرامت و خود شکوفایی معنوی)
	علوم اجتماعی	۳	متوسطه دوم	۹-۱۱	جایگاه مولفه های تربیت شهروندی

۹۱			ابتدایی و راهنمایی		بازنمایی فرهنگ پوشش بین دو کشور ایران و سوریه
۱۳۸۹-۹۰	علوم تجربی	۳	راهنمایی	۶-۸	الگوی آموزشی خلاقیت پلسک
۱۳۹۱-۹۲	همه	۳۶ جلد	ابتدایی	۱-۶	آموزش حقوق بشر
۸۸-۸۹	۷ عنوان (فارسی (بخوانیم)، فارسی (بنویسیم)، علوم، هدیه های آسمانی، هدیه‌های آسمانی (کتاب کار)، قرآن و تعلیمات اجتماعی		ابتدائی	۱-۵	سه مولفه بهداشت پوست، ورزش و تحرک بدنی، تغذیه و آب آشامیدنی
	۴۳ کتاب و ۴۶ پایان نامه		سه مقطع و دانشگاه		هویت ملی
۱۳۸۸	علوم تجربی	۲	ابتدائی	۴-۵	اهداف آموزشی مریل
۱۳۸۸-۸۹	فارسی	۶	راهنمایی و دبیرستان	۶-۱۱	باز نمایی جنسیت
	رشته علوم تربیتی	۸۰	دانشگاهی		
۱۳۸۹ - ۱۳۹۰	بخوانیم و بنویسیم و هدیه های آسمان	۱۴	ابتدایی	۱-۵	توجه به مقوله های آموزش فلسفه به کودکان (سه مفهوم (استدلال، مفهوم سازی، و قضاوت))
۸۹	تعلیمات اجتماعی	۶	ابتدایی و راهنمایی	۳-۸	میزان آموزش مهارت های زندگی از منظر سیره نبوی (ص)
۸۹	تاریخ معاصر ایران		متوسطه دوم	۹-۱۱	تفکر انتقادی (بعد شناختی، عاطفی و عملکردی)
۸۸-۸۹	تعلیمات اجتماعی	۳	راهنمایی	۶-۸	رویکرد آموزش شهروندی (شهروند قانون مدار، شهروند مشارکتی و شهروند انتقادی)
۴۶ و ۸۷	فارسی	۲	ابتدایی	۲-۳	مولفه های رفتار مدنی

۸۹	فارسی «بخوانیم»، علوم تجربی و هدیه های آسمان	۱۵	ابتدایی	۱-۵	الگوی صحیح مصرف غذایی
۸۹	فیزیک، علوم زیستی و بهداشت، مطالعات اجتماعی، ادبیات فارسی و دین و زندگی	۵	متوسطه	۹	توجه به رویکرد پژوهش محور و در برداشتن مهارت های مورد نیاز پژوهش و تحقیق
۱۳۸۹	تعلیمات اجتماعی و کلیات نظام آموزش و پرورش	۳	راهنمایی	۶-۸	تربیت اجتماعی
۱۳۸۷-۱۳۸۸	هشت عنوان؛ فارسی (بخوانیم)، فارسی (بنویسیم)، علوم، هدیه های آسمانی، هدیه های آسمانی (کتاب کار)، قرآن، ریاضی و تعلیمات اجتماعی	۳۶ جلد	ابتدایی	۱-۵	تربیت بدنی
۱۳۸۹	همه		ابتدایی و راهنمایی	۱-۸	بررسی شاخص های مربوط به «همت» و «کار»
۱۳۸۹	عمومی				روش تبیین فرمول های خوانایی
۱۳۸۸	مهارت های اجتماعی-اقتصادی	۱	دانش-آموزان کم توان ذهنی	سال اول پیش حرفه ای	تکنیک های خوانایی
۸۷	تعلیمات اجتماعی	۳	ابتدایی	۳-۵	توجه به معضلات زیست محیطی
۸۷-۸۸	۸ عنوان (هشت عنوان فارسی (بخوانیم)، (بنویسیم)، علوم، هدیه های آسمانی (کتاب کار)، قرآن، ریاضی و تعلیمات اجتماعی	۳۶	ابتدایی		مؤلفه های آموزش سلامت از قبیل بهداشت پوست، بهداشت دهان و دندان، ورزش و تحرک بدنی، تغذیه، توجه به بیماری ها (ایدز) و مساله سیگار و مواد مخدر
۱۳۸۸	دین و زندگی	۳	متوسطه دوم	۹-۱۱	مؤلفه های معنای زندگی از منظر اسلام

۱۳۸۷	تعلیمات اجتماعی	۳	ابتدایی	۳-۵	مهارت های اجتماعی با توجه به دیدگاه آموزگاران
۱۳۸۷	علوم	۳	راهنمایی	۶-۸	میزان توجه به مولفه های فراشناخت
۱۳۸۷	کتب رشته علوم انسانی		متوسطه دوم و پیش دانشگاهی	۹-۱۲	آموزش صلح
۱۳۸۷	فارسی		ابتدائی		باز تولید نقش های جنسیتی
۱۳۸۶	علوم		ابتدائی		مقایسه توجه به مهارت های پژوهش در کتب علوم ابتدایی ایران با آمریکا و انگلستان
۱۳۸۷	عمومی				معرفی تکنیک ها و روش های متداول در تحلیل محتوای کتاب های درسی در دو گروه کلی فرمول های خوانایی و ابزارهای فهرستی
۱۳۸۰-۸۱	همه	۳۶	راهنمایی	۶-۸	مفاهیم جمعیت شناسی
۱۳۸۶-۸۷	همه	۳۰	راهنمایی	۶-۸	میزان توجه به مولفه های هویت ملی
۱۳۸۵	همه		راهنمایی	۶-۸	آموزش توسعه، آموزش محیطی، آموزش حقوق بشر، آموزش صلح، آموزش برابری، آموزش سلامت، آموزش چندفرهنگی، آموزش رسانه ها و فناوری اطلاعات
۱۳۸۵	«بخوانیم و بنویسیم»	۲	ابتدایی	۱	چگونگی ارتباط متون نوشتاری، تصویرها و تمرین ها با هدف های کتابهای درسی
۱۳۸۴	فارسی	۴	ابتدایی	۱-۴	نقش زنان و مردان
۱۳۸۴	همه	۳۲ جلد	ابتدایی	۱-۵	رویکرد جنسیتی با هدف شناسایی وضعیت سیمای زن
۱۳۸۳	آموزش حرفه و فن، تعلیمات اجتماعی، فرهنگ اسلامی	۱۵ کتاب	راهنمایی	اول، دوم و سوم	فرهنگ کار

	(تعلیمات دینی)، ادبیات فارسی و علوم تجربی				
۱۳۹۳	همه		ابتدایی	۱-۶	جهت‌گیری جنسیتی
۱۳۹۲					روش‌شناسی: نقش تحلیل محتوا در فرآیند آموزش و طراحی کتاب های درسی
۱۳۹۴	فارسی بخوانیم، هدیه‌های آسمان و مطالعات اجتماعی		ابتدایی	۱-۶	میزان توجه به آموزه‌های انقلاب اسلامی (براساس نظرات شهید مطهری چهار مقوله عدالت اجتماعی، استقلال، آزادی و معنویت اسلامی)
۱۳۸۷	همه		ابتدایی	۱-۵	سازه الگوی مصرف
۱۳۹۰	همه		ابتدایی	۱-۶	مؤلفه‌های امنیت اجتماعی
۱۳۹۳	علوم دوره		ابتدایی		تفکر تخیلی در آموزش علوم
۱۳۸۳	فارسی	۵	ابتدایی	۱-۵	کلیشه‌های جنسیتی
۱۳۸۸		۱۵	راهنمایی	۶-۸	مؤلفه‌های آموزش سلامت ( ) بهداشت پوست، بهداشت دهان و دندان، تغذیه، ورزش و تحرک بدنی، مسأله‌ی بیماری‌ها (ایدز، سیگار و مواد مخدر)
۱۳۹۴	همه	۳۳	متوسطه اول و دوم	۷-۱۱	آموزش کمک‌های اولیه
۹۱-۹۲	همه	۳۳	ابتدایی	۱-۶	مفاهیم ایثار و شهادت
۱۳۹۵	علوم تجربی	۱	ابتدایی	۴	فعال و غیرفعال بودن
۱۳۸۱	همه		ابتدایی	۱-۵	سازه انگیزه پیشرفت
۱۳۹۵	همه		ابتدایی	۴	احترام
۱۳۹۰	تعلیمات اجتماعی	۱	راهنمایی	۶	هویت ملی
۱۳۹۲	همه		متوسطه اول	۷-۹	کاستی‌های الگوهای تولید و مصرف خانواده

۱۳۸۵	تعلیمات اجتماعی	۱	ابتدایی	۵	انطباق با اصول انتخاب و سازماندهی برنامه درسی
۱۳۷۸	ریاضی	۵	ابتدایی	۱-۵	انطباق با دیدگاه برنامه درسی جروم بونر
۱۳۹۴	تفکر و سبک زندگی	۳	متوسطه اول	۷-۹	ترویج و تعمیق فرهنگ حجاب بر اساس اهداف سند تحول بنیادین
۱۳۹۳	مطالعات اجتماعی	۳	متوسطه اول	۷-۹	رویکرد پیشگیری از اعتیاد به مواد مخدر
۱۳۹۴	ریاضی	۱	ابتدایی	۶	انطباق با دیدگاه برنامه درسی جروم بونر
۱۳۸۹-۹۰	فارسی	۵	ابتدایی	۱-۵	اهداف اخلاقی مصوب
۱۳۹۱	شیمی مفاهیم ترکیبات یونی و کووالانسی	۱	متوسطه دوم	۱۰	انطباق با دیدگاه برنامه درسی جروم بونر
۹۳-۹۴	مطالعات اجتماعی	۴	ابتدایی	۴-۶	مولفه های سلامت هیجانی اجتماعی
۱۳۹۳-۹۴	همه	۳۹	ابتدایی	۱-۶	سلامت دهان و دندان
۱۳۹۴	اسناد بالادستی و برنامه درسی		ابتدایی	۱-۶	رفتار علمی (تفکر انتقادی یا کنجکاوی علمی)
۱۳۹۱-۹۲	دین و زندگی	۳	متوسطه دوم	۹-۱۱	سبک زندگی اسلامی بر اساس سوره حجرات
۱۳۹۱-۹۲	همه	۱۱۵	متوسطه دوم	۹-۱۱	میزان سواد اطلاعاتی
۱۳۵۳	همه		راهنمایی	۶-۸	مفاهیم جمعیت شناسی
۱۳۹۵	همه	۴۱	ابتدائی	۱-۶	آموزش ارزش‌های اخلاقی، اجتماعی و دینی